למה מלחמה?

ד ד י : ד ד

חליפת מכתבים

תשובתו של

פרופ' ז. פרויד

לפרופ' א. איינשטיין

קאפות על־יד פוטסדאם
30 ביולי 1932

מר פרויד חביבי!

מאושר אני, שעל ידי חבר הלאומים ומכונו הבינלאומי בפארים לשתוף עבודה רוחני הציעו לי לעיין בנושא כלבבי מתוך חלוף רעיונות חפשי ביני ובין אדם שאבחר לי, נתנת לי האפשרות המיוחדת במינה לשוחח אתך על אותה השאלה, שהיא נראית לי במצב הדברים הנוכחי כשאלה החשובה ביותר של הציביליזציה: היש דרך להציל את בני־האדם מגזרת המלחמה? כמעט לכל מקום חדרה ההכרה, שעל ידי התקדמות הטכניקה שאלה זו נעשתה לשאלת קיומה של האנושיות התרבותית ובכל זאת נכשלו עד עכשיו ההתאמצויות הנלהבות לפתרה כשלון כל כך מבהיל.

דומני, כי גם בני אדם העוסקים בבעיה זו באופן מעשי ומתוך אומנותם משתוקקים, מתוך הרגשה ידועה של חוסר־אונים, לשאל באנשים, שרכשו להם על־ידי הרגלם בעבודה מדעית הרחק מסוים לכל שאלות החיים: מהי השקפתם על הבעיה? מה שנוגע לי, הרי הכוון הרגיל של מחשבותי אינו מרשה לי להדר לעמק רצונם והרגשתם של בני־האדם ולכן איני יכול בחלוף רעיונות זה, שאנו מנסים בו כאן, אלא לנסח את השאלה. ועל ידי שאקדים את הנסיונות החיצוניים לפתר אותה אתן לך אפשרות להאיר אותה מנקודת ידיעתך המעמיקה בחיי היצר של האדם. מובטחני, שתוכל להצביע על דרכי חנוך לסלוק המכשולים הפסיכולוגיים בדרך אי־פוליטית מבחינה ידועה. מי

שאינו בקיא בפסיכולוגיה אמנם מנחש אותם, אבל אינו יכול להעריך את צרופיהם ואת כושר השתנותם.

מכיון שאני לעצמי בן חורין מהתפעלויות לאומיות נראה לי הצד החיצוני או הארגוני של הבעיה פשוט: המדינות יוצרות מוסד מחוקק ושופט לשם ישוב כל הסכסוכים שיקומו ביניהן. הן מתחיבות לציית לכל החוקים אשר יחקק המוסד הזה, לפנות בכל ריבותיהן אל בית־הדין, לציית בלי כל תנאי לפסקיו ולהוציא לפועל את כל התקנות, שבית־הדין ימצא בהן צורך לשם הגשמת פסקיו. כבר כאן הנני נתקל בקושי הראשון: בית־דין הריהו מוסד אנושי, אשר יהיה נוטה לתת בהכרעותיו מקום להשפעות שאינן משפטיות, בה במדה שיהיה פחות הכוח הנמצא בידו כדי להוציא את פסקיו לפועל. עובדה היא, שיש להתחשב עמה: המשפט והכוח כרוכים הם ואין להפרידם, ופסקי בית־דין מתקרבים למושג הצדק של החברה, שבשמה ולשם האינטרסים שלה הוא חותך את הדין, בה במדה שהחברה יכולה לגייס כוחות כדי לכפות את אידאל־הצדק שלה. אולם לעת עתה רחוקים אנו עדיין מאד, משיהיה לנו ארגון העומד מעל למדינות שיוכל לתת לבית־דינו סמכות, שאין להרהר אחריה ויכריח להוציא את הכרותיו אל הפועל מתוך משמעת מחלטת. וכך עולה בלבנו המסקנה הראשונה: הבטחון הבינלאומי אינו יכול לבוא אלא בדרך של וותור בלי כל תנאי של המדינות על חלק מהופש פעולתן או מעצמאותן. סבורני שאין ספק, כי אין דרך אחרת לבטחון זה.

די בסקירה אחת על חוסר־התוצאות מטרחותיהן של עשרות השנים האחרונות, שבאו בודאי מתוך רצון טוב להגיע לתכלית זו, כדי שכל אחד ירגיש, שכאן פועלים כוחות פסיכולוגיים עצומים המשתקים את ההתאמצויות הללו. אחדים מן הכוחות האלה גלויים לעין כל. צורך השלטון של כל שכבה השלטת בשעתה במדינה מתנגד להגבלת זכויותיה העצמאיות של המדינה. „צורך שלטון־פוליטי זה נזון לפעמים קרובות מתוך תשוקת שלטון

חמרית־משקית של שכבה אחרת. הנני מתכוון כאן בפרט לחבורה הקטנה, אך הנועזה, הנמצאת בקרב כל עם והכוללת אנשים המסוגרים בפני כל שקול־דעת ועכובה סוציאליים, אשר המלחמה, תעשית כלי־הזין והמסחר בהם אינם בשבילם, אלא הזדמנות לרווחים פרטיים ולהרחבת תחום שלטונם הפרטי.

אולם הכרת עובדה פשוטה זו אינה אלא צעד ראשון להכרת שלוב הענינים. תיכף ומיד מתעוררת השאלה: איך אפשרי הדבר, שהמעוט הנ״ל יוכל לכפות את תאוותיו על המון העם, אשר לו לא תוכל המלחמה להביא כלום חוץ מסבל והפסד. (בדברי כאן על המון העם איני מוציא מכללו את אלה, שבתור חיילים מכל הדרגות עשו את המלחמה אומנותם מתוך אמונה כי הם מגינים על הערכים הכי נעלים של אומתם וכי לפעמים הטובה שבהגנות היא ההתקפה). נדמה כי התשובה הכי נראית כאן היא: המעוט השליט בכל פעם מחזיק בידו קודם כל את בית־הספר, את העתונות ועל פי רב גם את המוסדות הדתיים. על ידי אמצעים אלה הוא שולט על רגשותיו של ההמון הגדול, מכוונם והופך אותו לכלי שרת בידו, נטול רצון עצמי.

אבל גם תשובה זו אינה דולה את כל עומק השלוב, כי מתעוררת השאלה האיך אפשרי הדבר, שההמון יולהב על ידי האמצעים הנ״ל עד לשגעון ולמסירות נפש? והתשובה תוכל להיות רק זו: באדם חי הצורך לנצח ולהשמיד. כשרון זה מצוי בשנים כתקונן בכוח ונעור רק בתקופות שאינן כתיקונן. אפשר לעורר אותו באופן קל בערך ולהגדילו לשגעון המוני. נדמה, שכאן טמונה הבעיה הכי עמוקה של תסביך הפעולות האיום. כאן הוא המקום, אשר רק המומחה הגדול של היצרים האנושיים יוכל להאירו. וזאת מובילנו לשאלה האחרונה: האם יש אפשרות לכוון את התפתחותם הפסיכית של בני־האדם באופן כזה, שיהיו יותר מחוסנים לגבי שגעונות השנאה וההרס? הנני מתכוון בכך לא דוקא לאלה, שאינם „משכילים". לפי נסיון חיי, דוקא אלה הקרואים „משכילים" הם הנופלים בקלות יתרה קרב למכת

ההזיה ההמונית, מפני שאינם רגילים לשאב במישורין מתוך חויותיהם, כי אם נתנים להתפש בקלות ובנוחיות הכי גדולה באמצעות הנייר המדפס.

ולבסוף עוד אחת: עד עכשיו דברתי רק על מלחמות בין מדינות, כלומר על סכסוכים בינלאומיים. יודע אני, כי תשוקת־ההרס האנושית פועלת גם בצורות אחרות ובתנאים אחרים (למשל: מלחמות אזרחים – לפנים מסבות דתיות, היום מסבות סוציאליות, רדיפות המעוטים הלאומיים). אולם בכוונה בחרתי בצורה הכי טיפוסית והכי נוראה של הסכסוכים בין חברות בני־האדם, מפני שעל ידה אפשר אולי להדגיש ביתר קלות, איך להמנע מסכסוכים מלחמתיים.

יודע אני, כי בכתביך ענית, אם במישרין ואם בעקיפין, על כל השאלות הכרוכות בבעיה המענינת אותנו והמעיקה עלינו בכך, אבל תועיל הרבה אם תתאר את בעית הבאת השלום לעולם במיוחד לאור הכרותיך החדישות, כי מהרצאה כזאת יכולים לצאת מאמצים פוריים.

ברעות דורש בשלומך

אלברט איינשטיין

וינה, בספטמבר 1932

מר איינשטיין חביבי!

כששמעתי, שברצונך להזמינני לחליפת מחשבות על נושא המעניין אותך והנראה בעיניך כראוי להתענינותם של אחרים, הסכמתי לכך בחפץ לבי. אמרתי שתבחר בבעיה, העומדת על גבול הנתן כיום לדעת, אשר כל אחד מאתנו, הפיסיקאי והפסיכולוג, היה יכול לסל לו אליה דרך מיוחדת משלו, כך — שהיינו נפגשים מצדדים שונים על קרקע משותף. אחרי זאת הפתעת אותי בהציגך את השאלה, מה אפשר לעשות, כדי להגן על בני־האדם מפני גזרת המלחמה. תחלה נבהלתי תחת רושם אי־סמכותי — כמעט הייתי אומר: אי־סמכותנו — כי הענין נראה לי כתפקיד מעשי, הנופל בחלקם של המדינאים. אולם אחר הבינותי, כי הצגת את השאלה לא כחוקר־טבע ופסיקאי אלא כידיד בני־האדם, אשר נענה להצעת חבר־הלאומים, כשם שפרידטיוף ננסן, חוקר ארצות הקוטב הצפוני, נטל על עצמו להחיש עזרה לרעבים ולקרבנות המלחמה העולמית מחוסרי המולדת. גם נתישבתי בדעתי, כי לא נדרשתי להציע הצעות מעשיות ועלי רק להסביר, איך נראית הבעיה של מניעת המלחמה מנקודת השקפה פסיכולוגית.

אולם גם על זאת אמרת במכתבך את מרבית הדברים. נטלת את הרוח ממפרשי, כביכול, אבל אני שט ברצון בנתיבך ומסתפק באשור הדברים שאמרת, אגב הסבירי את דבריך ביתר רחבות, לפי מיטב ידיעותי — או השערותי.

אתה פותח ביחס, אשר בין המשפט ובין הכוח. ודאי,

זאת היא נקודת־המוצא הנכונה בשביל תקירתנו. המותר לי להחליף את המלה „כוח" במלה הבהירה, הקשה ממנה -- „אלמות"? משפט ואלמות נגודים הם לנו היום. קל להראות, כי האחד נשתלשל מן השני ואם נשוב להתחלות בראשית ונסתכל, האיך קרה הדבר בתחילה, נשיג את פתרון הבעיה בלי קושי. ברם, סלח נא לי, אם אספר להלן דברים הידועים ומקובלים, כאלו היו חדשים. קשר הדברים אולצני לכך.

ובכן, בדרך כלל נחתכות התנגשויות־האינטרסים בין בני־האדם על־ידי השמוש בכוח־הזרוע. כך הם הדברים בכל מלכות החי, אשר אדם אינו צריך להוציא את עצמו מכללה. אמנם, אצל האדם נוספות עוד מחלוקות־הדעות, המגיעות לנבכי הנבכים של ההפשטה והנזקקות לכאורה לשיטת הכרעה אחרת. אבל זהו סבוך מאוחר. בראשונה, בעדר קטן של בני־אדם, הכריע כוח השרירים הכי חזק למי דבר מה יהיה שייך ורצונו של מי יוצא לפועל. כוח השרירים מוצא לו עד מהרה סייוע ותמורה בשמוש במכשירים. מנצח מי שיש לו כלי־זין יותר טובים או המיטיב להשתמש בהם. מהכנסת כלי־הזין מתחיל כבר היתרון הרוחני לרשת את מקומו של כוח־השרירים הגס. התכלית הסופית של הקרב נשארת אשר היתה: על ידי הנזק, שנגרם לצד האחד ועל ידי שתוק כוחותיו יש להכריחו, שיוותר על תביעותיו או על התנגדותו. את זאת אפשר להשיג באופן הכי יסודי, אם הכוח מסלק את האויב עולמית, זאת אומרת ממיתו. בכך כרוכים שני יתרונות: האויב אינו יכול לשוב פעם אחרת להתנגדותו וגורלו מפחיד את האחרים מלעשות כמעשהו. חוץ מזאת מספקת המתת האויב נטיית־יצר, אשר עלינו להזכיר אותה להלן. לכוונה להמית יכול להתנגד שקול־הדעת, כי אם להשאיר את האויב בחיים כשהוא נפחד אפשר להשתמש בו לשרותים מועילים ואז מסתפק הכוח בשעבוד האויב במקום להמיתו. זאת היא התחלת חנינת האויב, אבל המנצח צריך להתחשב מעכשיו עם תאוות הנקם האורבת של המנוצח, הוא מוותר על חלק מבטחונו.

זהו המצב הראשוני, שלטון הכוח הגדול, האלמות הגסה או הנעזרת בשכל. אנו יודעים, כי משטר זה נשתנה בהתפתחות הדברים, שביל הוביל מן האלמות אל המשפט. אבל איזהו? סבורני, רק האחד, הוא המוביל דרך העובדה, שתקפו היתיר של האחד יכול להמלא על ידי אחוד רבים החלשים. „באחוד כוח". האחוד שובר את האלמות, כוח הרבים המאוחדים הללו הוא המשפט בנגוד לאלמות של היחיד. אנו רואים, המשפט הוא אלמות של חבורה. היא עודנה אלמות, המוכנה לפנות נגד כל פרט הממרה את פיה והיא פועלת באותם האמצעים, שואפת לאותן המטרות. ההבדל הוא באמת רק בזה שלא אלמותו של היחיד היא המפיקה את זממה, כי אם אלמותה של החבורה. אולם, כדי שמעבר זה מן האלמות אל המשפט החדש יוכל להעשות, צריך להמלא תנאי פסיחולוגי אחד. אחודם של הרבים צריך להיות בר־קימא, ארך־ימים. אם נוצר רק לשם המלחמה באחד התקיף ונתפורר אחרי שהלה הוכרע, לא השיג כלום. הפרט הבא, שיחשב את עצמו להכי חזק, ישאף מחדש לשררת אלמות והמשחק יחזור עד אין קץ. החבורה צריכה לשמר על קיומה התמידי, להתארגן, ליצר הוראות המקדמות את פני ההתקוממויות, שיש לחשש להן, לקבע מוסדות, שישקדו על קיום ההוראות — החוקים — וידאגו להוציא לפועל את מעשי־האלמות החוקיים. על־ידי הודאה בשתוף־אינטרסים זה נוצרים בין חברי קבוצת־אדם מאוחדת קשרי־רגש, רגשות חברותיים, שבהם מיוסד עיקר חזקה.

סבורני שבכך נתון כבר כל עיקרם של הדברים: ההתגברות על האלמות על־ידי העברת הכוח ליחידה יותר גדולה, המלוכדת על־ידי קשרי־רגש בין חבריה. השאר הוא רק פרושים וחזרות. המצב פשוט כל זמן שהחבורה בנויה רק ממספר פרטים השוים בכוחם. חוקי אגודה כזאת קובעים על איזו מדה מזכותו הפרטית להשתמש בחזקו לשם כפיה צריך היחיד לוותר, כדי לאפשר חיים משותפים בטוחים. אבל מצב־מנוחה זה אפשרי רק להלכה,

במציאות מסתבכים העניינים על ידי כך, שהחבורה מקיפה מתחילתה יסודות בעלי חוזק שונה, גברים ונשים, הורים וילדים ולאחר זמן קצר, כתוצאת מלחמה ושעבוד, גם מנצחים ומנוצחים ההופכים לאדונים ועבדים. אז נעשה משפט החברה לבטוא יחסי־הכוחות האי־שוים בתוכה, החוקים נחקקים על ידי השליטים ובעבורם ומשאירים למשועבדים רק זכויות מעטות. מעתה יש בחברה שני מקורות למבוכה משפטית, אבל גם להתפתחות המשפט. ראשית, נסיונותיהם של יחידים מבין האדונים לעלות מעל לכל הסייגים הקיימים, זאת אומרת לחזור משלטון המשפט לשלטון האלמות. ושנית התאמצויותיהם המתמידות של המשועבדים לרכש לעצמם יותר כוח ולקבע את השנויים הללו בחוקה, כלומר לחגר ממשפט של איפה ואיפה למשפט השוה לכלם. זרם אחרון זה יקבל חשיבות מיוחדת, אם בתוך החברה התרחשו באמת שנויים ביחסי הכוחות, כפי שיוכל לקרות בתוצאת גורמים היסטוריים שונים. אז יכול המשפט להתאים את עצמו לאט אל יחסי הכוחות החדשים, או, כאשר יקרה לפעמים יותר קרובות, אין הכת השלטת רוצה להכיר בשנוי זה, הדברים מגיעים לידי התקוממות, למלחמת אזרחים, כלומר לבטול זמני של המשפט ולמבחנים חדשים של הכוחות, אשר לאחר סיומם מוקם משטר משפטי חדש. עוד מקור אחד ישנו לשנוי המשפט, הפועל רק בשלום. והיא השתנותם התרבותית של חברי הצבור, אבל היא ענין לקשר דברים אחר, שנוכל לתן את דעתנו עליו רק אחרי־כן.

הננו רואים לכן, כי גם בקרב החברה לא נמנעו מלהכריע התנגשויות־אינטרסים בכוח הזרוע, אבל ההכרחים והשתופים הנובעים מתוך שתוף חיים על אותו הקרקע, מסיעים לסיום מהיר של המלחמות הללו וסכויי הפתרונות בשלום הולכים וגדלים בתנאים כאלה. ברם, סקירה אחת על ההיסטוריה האנושית מראה לנו שורה בלתי פוסקת של התנגשויות בין חברה אחת לחברתה או לחברות רבות, בין יחידות קטנות וגדולות, מחוזות־עיר, ארצות,

שבטים, עמים, מלכויות, אשר כמעט תמיד מכריע בהן מבחן הכוחות של המלחמה. מלחמות כאלה מסתיימות בשוד הצד אחד או בכבושו הגמור, בשעבודו. אין לראות את כל מלחמות הכבוש כשוות. אחדות מהן, כמלחמות המונגולים והתורכים, הביאו רק שואה. אחרות להפך, סייעו להפך את האלמות למשפט על ידי שהקימו יחידות יותר גדולות, שבתוכן פסקה מעכשיו האפשרות להשתמש בכוח־הזרוע ומשטר של משפט חדש יישב את הסכסוכים. כה הביאו כבושי הרומאים לארצות הים־התיכון את ה„שלום הרומאי" (Pax Romana) היקר. תאות הכבוש של מלכי צרפת יצרה צרפת אחידה פורחת. אף על פי שלכאורה משונה הדבר, אבל יש להודות, כי המלחמה היתה יכולה להיות אמצעי מתאים להקמת השלום ה„נצחי", כי ביכולתה ליצר את אותן היחידות הגדולות, שבקרבן מונע שלטון מרכזי תקיף בעד מלחמות חדשות. ואולם בכל זאת לא תכשר לכך, כי הצלחות הכבושים הן בדרך כלל בנות חלוף. היחידות החדשות שנוצרו מתפוררות שוב, על פי רב בעקב לקוי הלכוד בין החלקים שחוברו בדרך כפיה. ומלבד זאת הצליח הכבוש עד כה ליצר רק אחודים חלקיים, אם גם בעלי הקף רחב, והתנגשויותיהם תבעו לא כל שכן הכרעות על ידי כוח־הזרוע. כך היתה תוצאת כל ההתאמצויות המלחמתיות הללו רק שהאנושיות המירה את המלחמות הזעירות המרובות, ואפילו שאינן פוסקות, במלחמות יותר נדירות, אבל כנגד זאת הרבה יותר אדירות והרסניות.

לגבי הוֹוֶנו אנו מתקבלת אותה התוצאה, שהגעת אליה בדרך יותר קצרה. למנע בטוחות בעד המלחמה אפשר רק, אם האנשים יתאחדו לשם קביעת שלטון מרכזי, אשר לידו יעבר חתוך הדין בכל התנגשויות האינטרסים. ברור, שכאן מצורפות יחד שתי דרישות: שמוסד עליון כזה יווצר ושינתן לו הכוח הדרוש. האחת לבד לא תועיל ולא כלום. עכשיו נועד חבר־הלאומים למוסד כזה, אבל התנאי השני לא מולא. חבר הלאומים אין לא כוח משלו והוא יכול לקבלו רק אם המדינות השונות,

שהן חברות ההסכם החדש, יתנו לו מכוחן. אולם לעת עתה אין, כפי הנראה, תקוה רבה לכך, ולא היינו מבינים כלל את טעם תקונו של הבר־הלאומים, לולא ידענו, כי לפנינו נסיון, שהעיזו לנסותו פעמים מעטות בהיסטוריה האנושית ואולי אף פעם בקנה מדה כזה, הרי זאת הנסיון לרכש על ידי פניה אל עמדות אידיאליות מסוימות את האבטוריטה—זאת אומרת את ההשפעה הכופה, הבנויה חוץ מבכאן על בעלות הכוח. שמענו, כי שני דברים מלכדים את החברה: הכפיה בכוח וקשרי הרגש של החברים — באפן טכני קוראים להם הזדהויות. ואם הגורם האחד בטל, יתכן, כי הגורם האחר ישמר על החברה. מובן, שהאידאות הנ״ל הן בעלות ערך רק אם הן משמשות בטוא לצדדים שוים חשובים של החברים. אזי תלוי הדבר בזה, כמה הן חזקות. ההיסטוריה מורה, כי אמנם פעלו את פעולתן. למשל הרעיון הפנהלני, הכרתם של היונים, שהם טובים מן הברברים השוכנים מסביבותם, שמצאה את בטואה באמפיקטיוניות [1] באורקולים ובמשחקים החגיגיים, היתה חזקה למדי, כדי לרכך את מדות המלחמה בין היונים, אבל כמובן לא יכלה למנע תגרות דמים בין הפרודות השונות של העם היוני ואפילו לא לעצר בעד עיר או חבר ערים מלכרת לרעת איזה יריב ברית עם הפרסים האויבים. גם רגש השתוף הנוצרי, והרי הוא היה חזק למדי, לא הספיק בתקופת התחיה, כדי עד למנע בעד מדינות נוצריות קטנות וגדולות מלחזור אחרי עזרת השולטן במלחמותיהן זו בזו. גם בזמננו אין אידאה, שאפשר ליחס לה אבטוריטה מאגדת כזאת. הרי ברור ביותר, שהאידאלים הלאומיים, המושלים כיום בעמים דוחקים לפעולה נגדית. יש אנשים המנבאים, שרק התפשטותו הכללית של אופן המחשבה הבולשוויסטי תוכל לשים קץ למלחמות, אבל בכל אופן הננו רחוקים היום מתכלית זו ואולי אפשר להשיגה רק אחרי מלחמות־אזרחים נוראות. כך נראה, שהנסיון להקים את כוח־האידאות במקומו של כוח ממשי

1) בריתות ערים סביב מקדש משותף.

עלול עדין כיום להכשל. טעות חשבון היא, אם אין שמים לב, שהמשפט היה בראשיתו אלמות גסה וכי גם היום אינו יכול לוותר על משענת האלמות.

אני יכול לפנות עכשיו למשפטך האחר, להעיר עליו. הנך משתומם, שכל כך קל להלהיב את בני האדם למלחמה ומשער, שדבר מה פועל בקרבם, איזה יצר שנאה והרס, המסייע להסתה זו. ושוב אני יכול רק להסכים לך בלי הגבלות. אנו מאמינים בקיומו של יצר כזה. ודוקא בשנים האחרונות טרחנו לחקר את גלוייו. התרשה לי להרצות לפניך בהזדמנות זו פרק מתורת היצרים, אשר הגענו אליה בפסיכואנליזה אחרי גשוש וספקות רבים? הננו מניחים, כי יצרי האדם הם רק משני סוגים: אלה, הרוצים לקיים ולאחד — הננו קוראים להם בפסיכואנאליזה בשם ארוטיים, בהתאמה שלמה לאֶרוס ב„משתה" של אפלטון, או מיניים, כשאנו מרחיבים ביודעין את המושג השגור של המיניות—ואחרים הרוצים להחריב ולהרוג. אותם אנו כוללים בשם יצר־התנופה או יצר־ההרס. הנך רואה אין זאת בעצם, אלא האצלה תאורטית של הנגוד המפורסם בין האהבה והשנאה, אשר אולי לו קשר קדום לציריות של המשיכה והדחיפה, התופסת מקום בשדה שלך. ועתה אל נא נחפז לקבע הערכות של טוב ורע. האחד מן היצרים הללו הכרחי לא פחות מן האחר, מפעולת השתוף והנגוד של השנים נובעות כל תופעות החיים. והנה נראה, שכמעט לעולם אין יצר מן הסוג האחד יכול לפעל בודד, תמיד קשור הוא — אנו אומרים: מהול—במכסה ידועה מן הצד השני, המשנה את תכליתו, או בתנאים ידועים רק היא המאפשרת לו את השגת תכליתו זו. כך למשל, יצר הקיום העצמי הוא בודאי מטבע ארוטי, אבל דוקא הוא זקוק לשליטה על התנופה, אם עליו להוציא את כוונתו אל הפועל. וכך נצרך גם יצר האהבה המכוון לאוביקטים לתוספת מיצר התפישה, אם עליו לפחות להשיג את האוביקט שלו. הקושי לבודד את שני סוגי היצרים בגלוייהם, הוא הוא אשר הפריע בעדנו זמן כה רב מלהכירם.

אם ברצונך ללכת עמי עוד כברת דרך, דע נא, כי אפשר להכיר במעשי בני־האדם עוד סבוך מסוג אחר. המעשה הוא לפעמים רחוקות מאד פרי תנועת יצר אחת, הצריכה כבר להיות מרכבה מן הארוס וההרס. בדרך כלל צריכים להצטרף נמוקים אחדים, הבנויים באופן שוה, כדי לאפשר את המעשה. אחד מחברך למקצוע ידע כבר את זאת, פרופ' ג. ח. ליכטנברג אחד, אשר הורה את הפיסיקה בגיטינגן בימי הקלסיקנים שלנו. אפס אולי היה גדול כפילוסוף אף יותר מאשר כפיסיקאי. הוא המציא את כוכב הנמוקים באמרו: „את הנמוקים, שמפניהם עושים דבר מה אפשר לסדר ולתת להם שמות כדוגמת 32 הרוחות, דרך משל: לחם־לחם־תהלה או תהלה־לחם־לחם." לכן, כשבני־אדם נדרשים למלחמה יכולים נמוקים רבים לענות בהם בחיוב, נמוקים אצילים ושפלים, נמוקים, שמדברים עליהם בקול רם ואחרים, שעוטים אותם בשתיקה. אין לנו צורך לגלות את כלם. ודאי שחדוות התנופה וההרס ביניהם. אכזרויות לבלי מספר בהיסטוריה ובחיים היומיומיים מעידות על קיומה ועל תקפה. שלובן של שאיפות הרסניות אלה לשאיפות אחרות, ארוטיות ואידיאליות, מקל כמובן את ספוקן. לפעמים בשמענו על תועבות ההיסטוריה, אנו מקבלים את הרושם, כי הנמוקים האידיאלים שמשו רק אמתלאות. פעמים אחרות, למשל לגבי אכזריותיה של האינקוויזיציה הקדושה, אנו סוברים, כי הנמוקים האידיאליים נדחקו קדימה אל ההכרה, בעוד שההרסניים סייעו להם מן הבלתי־נודע. גם זאת וגם זאת אפשרי.

חושש אני להתעמר בהתענינותך, כי הרי נתכוונה אל מניעת המלחמה ולא אל התאוריות שלנו. אולם הייתי רוצה להתעכב עוד רגע אחד אצל יצר־ההשמד שלנו, אשר חביבותו פחותה לאין ערך מחשיבותו. בעזרת קצת עיון הגענו להשקפה, כי יצר זה פועל בקרב כל בעל־חי ומתאמץ להביאו לידי התפוררות, להחזיר את החיים למצב של חומר מת. ברצינות גמורה היה ראוי לשם של יצר־המוות בעוד שהיצרים הארוטיים

מייצגים את התשוקות לחיים. יצר־המוות נעשה ליצר־ההרס כשהוא פונה בעזרת אברים מיוחדים כלפי חוץ, כנגד האובייקטים. הבעל־חי שומר, כביכול, על חיי עצמו על ידי שהוא הורס את חיי הזולת. חלק מיצר־המוות נשאר פועל גם בקרבו של הבעל־חי ואנו נסינו לגזור שורה שלמה של תופעות נורמליות וחולניות מהפנמתו זו של יצר־ההרס. הגענו אפלו עד לאפיקורסות זו: לבאר על ידי פניה כזאת של תשוקת־התנופה כלפי פנים את התהוותו של מצפוננו. אתה רואה, כשפעולה זו גדולה מדי, יש ויש מקום לחשש לתוצאותיה. הדבר ממש אינו בריא, בעוד שפנית כוחות־יצר אלה אל ההרס בעולם החיצוני מקילה על הבעל־חי ופעולתה צריכה להיות משובבת־נפש. זאת לצדוקן הביאולוגי של כל השאיפות הכעורות והמסוכנות, שאנו נלחמים בהן. יש להודות, שהן קרובות יותר לטבע, מאשר התנגדותנו להן ועוד מוטל עלינו למצא באור גם בשבילה. אולי יש לך הרושם, כי התאוריות שלנו הן כמין מיטולוגיה, ואפלו במקרה זה מיטולוגיה שאינה משמחת. אבל האם אין כל מדע במגמתו האחרונה מין מיטולוגיה כזאת? האם מצבך בפיסיקה כיום הוא אחר?

מן האמור לעייל נלמד בשביל מגמותינו הקרובות, כי אין תקוה לרוצים לבטל את נטיותיו התקפניות של האדם. לפי השמועה יש בחבלי ארץ מאושרים, שבהם ערך הטבע לאדם מדה יתרה מכל הדרוש לו, שבטים שחייהם עוברים מתוך רוח נוחה ושאינם מכירים את הכפיה ואת תשוקת־ההרס. אני, קשה לי להאמין בכך והייתי רוצה לדעת יותר על המאושרים הללו. גם הבולשויקים מקווים, שיבטלו את תשוקת־ההרס האנושית על ידי שיבטיחו את ספוק הצרכים החמריים וגם מחוץ לכך יצרו שוויון בין כל בני החברה. אני חושב את זאת להזיה. לפי שעה הם מזוינים באופן הכי קפדני ומלכדים את חסידיהם במדה לא פחותה על־ידי השנאה לכל העומדים בחוץ. ברם, כאשר העירות בעצמך, אין אנו דנים על בטולה המחלט של הנטיה התקפנית

באדם. אפשר רק לנסות להטותה הצדה, עד כדי שלא תבקש את מוצאה במלחמה.

מתורת היצרים המיטולוגית שלנו אנו למדים על נקלה את הנוסחה למלחמה במלחמה בדרך עקיפין. אם הנכונות למלחמה היא תוצאת יצר־ההרס, הרי קרוב הוא הדבר, להזעיק כנגדו את יריבו של יצר זה, את הארוס. כל מה שיוצר קשרי־רגש בין האנשים צריך לפעל כנגד המלחמה. קשרים אלה יכולים להיות משני סוגים. ראשית יחסים, כמו אל האובייקט של אהבה, אם גם בלי מגמות מיניות. הפסיכואנליזה אינה צריכה להתבייש בדברה כאן על האהבה, כי גם הדת אומרת כן: ואהבת לרעך כמוך. ברם, קל לדרש זאת, אבל קשה לקיים. הסוג האחר של קשרי־הרגש, הוא על־ידי ההזדהות. כל מה שיוצר שתופים חשובים בין בני האדם, בורא רגשי־שתוף, הזדהויות כאלה. עליהם מבוסס במדה מרובה כל בנין החברה האנושית.

מתוך תלונתך על השמוש לרעה באבטוריטה אני נוטל את הרמז השני למלחמת עקיפין במלחמה. חלק הוא מן האי־שוויון הטבעי של בני־האדם, שאין לבטלו, שבני־האדם הם מתפרדים למנהיגים ולתלויים. האחרונים הם הרב העצום הם זקוקים לאבטוריטה אשר תחליט עבורם והם נכנעים לה על־פי רב בלי כל תנאי. בכאן היו צריכים להאחז, צריכים היו לדאג יותר מאשר עד עכשיו לחנוך שכבה עליונה של אנשים החושבים בעצמם, אינם נפחדים מאיומים ושוחרים את האמת, אשר בידיהם היתה נופלת הנהגת ההמונים מחוסרי העצמאות. אין צורך להוכיח, כי התערבויותיה של הרשות ואסור המחשבה של הכנסיה אינם מסייעים לטפוח כזה. המצב האידאלי היתה כמובן חבורת אנשים שהכניעו את יצרם לשלטון השכל. שום דבר אחר היה יכול להביא לידי אחוד כל כך שלם וחזק של בני האדם אפילו בלעדי כל קשרי־רגש ביניהם. אבל קרוב לודאי, כי אין זאת אלא תקוה אוטופיה. דרכי־עקיפין אחרות למניעת המלחמה בודאי נוחים יותר, אבל אינם מבטיחים הצלחה מהירה ובעל כרחנו אנו חושבים על הטחנות, הטוחנות כל כך לאט, שאפשר לגווע ברעב, לפני שנקבל את הקמח.

הנך רואה, אין לקבל הרבה כשנועצים בשאלות מעשיות תכופות ~~[illegible]~~ בטלן, מוטב שמנסים בכל מקרה פרטי לעמד בפני הסכנה באמצעים הנמצאים בעין. אולם רוצה הייתי לעסק עוד בשאלה אחת, אשר אינך מעורר אותך במכתבך, אבל היא מענינת אותי ביחוד, מפני מה אנו מתמרמרים כל כך על המלחמה, אתה ואני ורבים אחרים, מפני מה אין אנו משלימים עמה, כעם אחת ממצוקות החיים? הריהי נראית מתאימה לטבע, מבוססה כראוי מן הצד הביאולוגי וכמעט שאין להמנע ממנה למעשה. אל נא תבעת מהציגי שאלה כזאת לתכלית מחקר מותר אולי ללבוש מסוה של יתרון, שלמעשה איננו לנו. התשובה תהיה: מפני שלכל אדם הזכות לחייו, מפני שהמלחמה מחריבה חיים פורחים, מביאה את האדם היחיד למצבים שאינם לפי כבודו, אולצת אותו לרצח אחרים, מה שאין ברצונו, מהרסת ערכים חמריים, פרי עמל אנוש ועוד כדומה. גם כי אין המלחמה בצורתה הנוכחית נותנת הזדמנות למלא אחרי אידאל הגבורים העתיק וכי בתוצאת שפורם של כלי ההרס יהיה אולי פרושה של מלחמת העתיד השמדת אחד היריבים או אולי גם שניהם. כל זאת נכון ונראה כל כך נעלה מספק, שיש רק להתפלא, מפני מה טרם פסלו את הנהלת המלחמות על ידי הסכם אנושי כללי. אמנם נקודות שונות משאירות מקום לויכוח. יש לשאל, אם אין החברה צריכה לקבל את הזכות לחיי הפרט; אין לתעב את כל המלחמות במדה שוה; כל זמן שקיימים מלכויות ולאומים, הנכונים להשמיד אחרים בלי רחם, צריכים האחרים הללו להיות נכונים למלחמה. אבל נעבר נא במהרה מעל לכל אלה, לא זה הוא הויכוח, אשר הזמנתיך אליו. נתכוונתי לדבר אחר. סבורני, כי הסבה הראשית, שמפניה אנו מתמרמרים על המלחמה, היא, שאין אנו יכולים אחרת, הננו רודפי־שלום מפני שאנו מוכרחים להיות זאת מסבות אורגניות. אחרי כן נקל לנו להצדיק את עמדתנו בנמוקים.

בלי באור קשה בודאי להבין את זאת. הנני סובר כלהלן: מזמנים אין זכר פועל באנושיות תהליך ההתפתחות התרבותית. (יודע אני, אחרים מבכרים לקרא לו: צביליזציה) תהליך זה, הוא

שהביא לנו את הכי טוב שיש בנו וחלק גדול מסבלותינו. גורמיו והתחלותיו לוטים באפלה, סופו אינו בטוח, אחדים מאופייו נכרים בנקל. אולי יביא להפסקת המין האנושי, כי הוא מקפח בדרכים אחדות את התפקיד המיני וכבר היום מתרבים הגזעים שאינם תרבותיים ושכבות הישוב הנחשלות יותר מהר מבעלות תרבות עליונה. אולי יש לדמות את התהליך הזה לביות מינים ידועים של בעלי חיים; אין ספק כי הוא גורם לשנויים גופניים; טרם התרגלו לרעיון, כי ההתפתחות התרבותית היא תהליך אורגני כזה. השנויים הפסייכים המלווים את התהליך התרבותי גלויים לעין ואינם מוטלים בספק. תכנם—הסטה מתקדמת והולכת של תכליות היצרים והגבלת רחשי היצר. רשמים, אשר אבותנו נתענגו מהם, אנחנו אדישים לגביהם או אפילו בוחלים בהם וסבות אורגניות הן, שגרמו לשנויי תביעותנו האידאליות במוסר ובאסתטיקה. מאופיה הפסיכולוגיים של התרבות נראים השנים לחשובים ביותר: התחזקות השכל, המתחיל להשתלט על חיי היצר והפנמת נטית־התנופה על כל תוצאותיה המועילות והמסוכנות. הנה לעמדות הפסיכיות, שתהליך התרבות כופן עלינו, מתנגדת המלחמה באופן הכי בולט ולכן אנו מוכרחים להתמרמר עליה, אין פשוט אנו יכולים לסבל אותה יותר. האין זאת רק שלילה שכלית והפעלותית אצלנו, רודפי־השלום היא תחושיות כינונית, בחילה־טבעית בהגדלה קיצונית, כביכול, ונדמה שהשפלותיה האסתטיות של המלחמה, חלקן בהתקוממותנו אינו פחות בהרבה מחלק אכזריותיה.

כמה עלינו לחכות עוד עד אשר יהיו גם האחרים לרודפי־שלום? אין להגיד זאת. אבל אולי אין זאת תקוה אוטופית, שהשפעת שני הגורמים הללו, העמדה התרבותית והפחד המוצדק מתוצאותיה של מלחמת העתיד, ישימו קץ למלחמות בזמן קרוב. באיזה דרכים ישרות ועקומות, אין אנו יכולים לנחש. בינתיים נוכל לומר לעצמנו: כל דבר המסייע להתפתחות התרבותית פועל גם נגד המלחמה.

הנני מברכך ברכה לבבית ומבקש את סליחתך אם דברי הכזיבוך.

שלך זיגמונד פרויד.

דפוס „ארץ", תל־אביב, רחוב מזרחי ב'